

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. В умовах розвитку економічних відносин в Україні все більшого поширення набувають проблеми, пов'язані з негативним впливом на навколишнє середовище. Реалізація Концепції сталого розвитку України спрямована на забезпечення збалансованого економічного, соціального та екологічного розвитку регіонів, що ґрунтується на впровадженні нових еколого-економічних категорій, зокрема екологічного аудиту, а також перегляду ролі старих економічних інструментів економічної політики.

Досягнення такої мети неможливе без впровадження й удосконалення інструментів еколого-економічної політики, зокрема екологічного аудиту. Роль такого аудиту посилюється із підвищення впливу екологічних показників на інвестиційну привабливість і конкурентоспроможність компаній на ринку. Адже екологізація господарської діяльності підприємств та економіки в цілому неможлива без впровадження системи екологічного аудиту, як невід'ємної складової частини екологічного менеджменту і природокористування, надзвичайно важливого для економіки, оскільки дозволяє зменшити екологічний, інформаційний і комерційний ризик, пов'язаний з прийняттям господарських рішень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми екологічного аудиту досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Л. Максимів [6], Я. Мех [7], О. Михайлик [8], В. Шевчук [14], В. Семенова [8], Р. Кулик [7] та інших. Інтеграцію та розвиток екологічного аудиту в системі управління навколишнім середовищем досліджували Г. Серов [10], В. Сидорчук [11].

Незважаючи на значні доробки в теоретичній базі досліджень, у даній сфері залишається багато нерозв'язаних проблем. Однією з таких є визначення проблем та перспектив впровадження екологічного аудиту на підприємствах України в сучасних умовах функціонування економіки.

Метою статті є дослідження сутності екологічного аудиту, його розвитку у вітчизняній та міжнародній практиці, визначення проблем та перспектив впровадження такого аудиту на підприємствах України.

Виклад основного матеріалу. У ринкових умовах одним із таких інструментів є екологічний аудит, який може істотно вплинути на екологічну ситуацію, в першу чергу, на рівні окремих підприємств, виробничих комплексів і територій. У 70-х роках екологічний аудит розвинувся в таких країнах як США, Канада, Німеччина, Великобританія, країнах ЄС, в 90-х роках – в Росії [8].

Передумовами для його появи та розвитку стали свідоме розуміння погіршення стану довкілля, необхідність чіткого регламентування охорони та використання природних ресурсів, застосування жорстких санкцій економічного характеру до порушників екологічного законодавства. Першими компаніями, які розробили власні програми екологічного аудиту, стали US Steel, Allied Chemical та Occidental Petroleum [9].

Протягом останніх десяти років в цих країнах розроблено концепції екологічного аудиту, прийнято національні стандарти та нормативно-правові акти в цій галузі.

На сьогодні в Європейському Союзі за кількістю зареєстрованих фірм, що приєдналися до системи екологічного аудиту, лідируючі позиції займають Німеччина, Австрія, Англія. В ЄС акредитовано близько 260 екоаудиторських фірм, на яких працюють висококваліфіковані спеціалісти [12, с. 54 – 56].

До середини 80-х років ХХ ст. екологічний аудит сформувався як метод внутрішнього адміністративного управління для посилення контролю за екологічними аспектами діяльності підприємства. Такий напрям екологічного аудиту було введено Міжнародною торговою палатою, який включав також оцінку відповідності стратегії діяльності компанії нормам екологічного законодавства. Екологічний аудит почав широко застосовуватись у промислово розвинутих країнах – Канаді, Великобританії, Нідерландах, США, Швеції, країнах ЄС та Східної Європи. Першими, хто розробив власні програми екоаудиту, були компанії US Steel, Allied Chemical та Occidental Petroleum [2]. Активна роль у розвитку і впровадженні процедури екологічного аудиту належить Deutsche Bank AG, який є одним із законодавців у сфері фінансових аудиторських послуг. Зараз в екологічному аудиті беруть участь багато міжнародних організацій. Наприклад, в Європейському банку реконструкції і розвитку (ЄБРР) створено спеціальний підрозділ з оцінки об'єктів на стадії експлуатації. Екологічний аудит виділився в окремий вид аудиту при купівлі чи передачі нерухомого майна і проводиться практично при всіх операціях купівлі-продажу нерухомості (Real Estate Assessment, Property Transfer Audit). Широке поширення отримав спеціалізований екологічний аудит (з проблеми мінімізації відходів, оцінки безпечності продуктів, що випускаються, контролю забруднення конкретних природних середовищ). До кінця 1990 р. ХХ ст. комерційні банки у промислово розвинутих країнах стали використовувати екологічний аудит з метою мінімізації ризиків неплатежів за позиками.

Вказані ризики зумовлені незадовільною організацією діяльності у сфері охорони довкілля підприємствами-позичальниками. Впродовж останніх років екологічний аудит застосовується міжнародними банками розвитку як інструмент управління навколишнім середовищем. [5].

В Україні перші кроки до впровадження екологічного аудиту зроблено у 90-х рр. ХХ ст. Передумовою для запровадження екологічного аудиту стало ухвалення Програми технічної допомоги „Розвиток управління навколишнім природним середовищем в Україні (район басейну р. Дніпро)” відповідно до Декларації про співробітництво між урядами України та Канади від 31.03.1994 р. Важливим кроком у розвитку екологічного аудиту стало прийняття 01.01.1998 р. міжнародних стандартів ISO серії 14000 на рівні державних стандартів, що регулюють методологічні основи аудиту екологічної діяльності підприємств [3, с. 44]. У 2004 році прийнято Закон України „Про екологічний аудит”, яким визначено основні юридичні та організаційні засади його здійснення. На сьогодні відносини у сфері екологічного аудиту регулюються також Законами України „Про екологічний аудит”, „Про охорону навколишнього природного середовища”, Національними стандартами України ДСТУ ISO 19011:2003 „Настанови щодо здійснення аудитів систем управління якістю і (або) екологічного управління”, ДСТУ ISO 14001:1997, ДСТУ ISO 14004:1997 „Система управління навколишнім середовищем”, ISO 14015:2005 „Екологічне оцінювання виробничих об’єктів та організацій” [19].

Саме застосування стандартів ISO 14000 дасть змогу підприємствам України забезпечити власну конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках. Проте, на жаль, ні приєднання до Ради Європи, ні підписання міжнародних конвенцій з охорони навколишнього середовища не призвели до підвищення конкурентного статусу України. На сьогоднішній день широке розповсюдження екологічного аудиту за кордоном викликано двома причинами: екологічні показники стають визначальним фактором конкурентної боротьби та підвищуються економічні та адміністративні санкції за порушення вимог у сфері охорони навколишнього середовища. В Україні впровадження екологічного аудиту знаходиться у стадії формування, і від того, наскільки успішним буде цей процес, залежить ефективність функціонування економіки України. Стримуючим фактором сьогодні є нерозвиненість правової бази в сфері екологічного аудиту та запозичення зарубіжного досвіду не адаптованого до українських реалій. Отже, важливою ланкою у формуванні природоохоронної стратегії і державної політики в галузі охорони навколишнього середовища є адекватна оцінка існуючого екологічного стану на всіх рівнях – від окремого підприємства до країни в цілому. Дати таку оцінку можна за допомогою екологічного аудиту. В Україні це поняття відносно нове, але у світовій практиці екологічний аудит дуже поширений і довгий час успішно застосовується.

У сучасній літературі можна зустріти багато визначень терміну „екологічний аудит”. На наш погляд, найповнішим є наступне – „екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об’єкта для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, систем управління навколишнім природним середовищем та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту” [4]. Відповідні критерії встановлюються замовником екологічного аудиту в договорі на його проведення. Екологічному аудиту можуть підлягати підприємства, установи та організації, їх філії, представництва чи об’єднання, цілісні майнові комплекси, інші господарські об’єкти, їх окремі підрозділи, виробництва чи види діяльності; системи управління навколишнім природним середовищем; інші об’єкти, передбачені законом. Організація і здійснення еколого-аудиторської діяльності регулюються частинами 2, 3 ст. 49 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища”, Законом України „Про екологічний аудит” (2004 р.), законодавчими актами, що регулюють види діяльності і сфери, в яких здійснюється обов’язковий екологічний аудит [4].

Вивченням аудиту, як методу ефективного управління присвячені роботи: Шевчука В. Я., Галушкіної Т. П., Потравного І. М., щодо його ефективного функціонування в економіці. На думку авторів екологічний аудит виступає необхідною умовою забезпечення ринкових відносин, відіграє важливу роль в системі управління діяльністю господарських суб’єктів [8; 14].

Еколого-економічні механізми, теоретичні засади, методики екологічного аудиту на сьогодні достатньо напрацьовані на рівні підприємств, що підтверджується дослідженнями та науково-практичними робітками Шевчука В. Я., Саталкіна Ю. М., Навроцького В. М. Семенова В. Ф., Михайлика О. Л., Галушкіної Т. П. [8; 14].

Відповідно до ст. 1 Закону України „Про екологічний аудит”, екологічний аудит – це „документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об’єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об’єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту” [4].

Право на проведення екологічного аудиту в Україні мають екологічні аудитори, сертифіковані відповідно до вимог законодавства України. Такими вимогами є: а) відповідна вища освіта; б) досвід роботи у сфері охорони навколишнього природного середовища або суміжних сферах не менше чотирьох років підряд; в) отримання в установленому порядку сертифіката на право здійснення відповідної діяльності, який видається терміном на 3 роки.

Закон України „Про екологічний аудит” розрізняє внутрішній та зовнішній, обов’язковий та добровільний екологічний аудит.

Внутрішній екологічний аудит об’єкта проводиться на замовлення його власника чи органу управління для власних потреб. Внутрішній екологічний аудит підприємства включає: аналіз внутрішнього контролю керування виробничим процесом, оцінку слабких сторін і неполадок контрольного устаткування, облік ризику для навколишнього середовища обстежуваного об’єкта, збір доказів практичної ефективності внутрішнього екологічного контролю, оцінку зібраних матеріалів для визначення недоліків системи заходів, з охорони навколишнього середовища, представлення звіту про результати екологічного аудиту. На основі висновків екологічного аудиту розробляється план дій, що уточнює сукупність коригувальних заходів.

Зовнішній екологічний аудит проводиться на замовлення інших заінтересованих суб’єктів. Такими суб’єктами можуть бути, зокрема, потенційні покупці об’єкта, що приватизується або виставляється на продаж – для визначення реальної вартості об’єкта з урахуванням його екологічних характеристик.

Добровільний екологічний аудит здійснюється стосовно будь-яких об’єктів на замовлення як власника (органу управління) об’єкта, так і іншого зацікавленого суб’єкта. У другому випадку, тобто якщо екологічний аудит замовляється третьою стороною, Закон вимагає згоди керівника чи власника об’єкта на проведення на ньому екологічного аудиту.

Обов’язковий екологічний аудит відповідно до ст. 12 Закону України „Про екологічний аудит” здійснюється на замовлення заінтересованих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування щодо об’єктів або видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку, відповідно до переліку видів діяльності та об’єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 554, у таких випадках: банкрутство; приватизація, передача в концесію об’єктів державної та комунальної власності; передача або придбання в державну чи комунальну власність; передача у довгострокову оренду об’єктів державної або комунальної власності, створення на основі об’єктів державної та комунальної власності спільних підприємств, екологічне страхування об’єктів, завершення дії угоди про розподіл продукції відповідно до закону, в інших випадках, передбачених законом. Станом на 1 липня 2007 р. Мінприроди України підготовлено зміни до Закону „Про екологічний аудит”, якими, зокрема, пропонується суттєво розширити сферу обов’язкового екологічного аудиту [4]. Незалежно від виду аудиту, основною метою при його проведенні є:

- контроль вірогідності наданої підприємством екологічної інформації;
- перевірка відповідності об’єкта екологічним вимогам;

- оцінка існуючої системи керування навколишнього середовища і здоров’я працівників;
- оцінка ризиків від регульованих і не регульованих впливів на середовище.

Основними об’єктами екологічного аудиту, згідно із законодавством України, є наступні: сировина, продукти харчування, харчоблоки, технологічні процеси, продукція, викиди в атмосферу, стічні води, відходи, засоби індивідуального і колективного захисту, техніки безпеки; положення про політику компанії в області охорони праці і навколишнього середовища, екологічний паспорт підприємства й ін.

Екологічний аудит повинний бути орієнтований на внутрішні індивідуальні потреби підприємства відповідно до його політики і встановлених цілей. Крім того, важливо чітко ідентифікувати мету і задачі діяльності підприємства, перш ніж визначити, який тип екологічного аудиту йому необхідний. Наприклад, офіційні природоохоронні органи устанавлюють визначений ступінь детальності проведення екологічного аудиту, тоді як рада директорів або керівництво підприємства, відповідно до власних задач і проведеною екологічною політикою, може зробити устанавку на проведення більш детального аудиту, у якому аналізуються всі аспекти організації керування і роботи підприємства на різних структурних рівнях. Екологічний аудит можна умовно розділити на кілька типів у залежності від цілей, однак вони не є взаємовиключаючими. Це означає, що протягом року можна провести кілька різних видів екологічного аудиту: аудит управлінської діяльності підприємства, енергозбереження, мінімізації відходів, нерухомості і т.п. При придбанні земельної нерухомості може виникнути необхідність у проведенні спеціальних досліджень з метою виявлення користувача за останні 50 років, якщо виникають підозри у забрудненні навколишнього середовища. У сфері діяльності, пов’язаної з мінімізацією відходів, може знадобитися одночасне виконання аудиту та проведення досліджень щодо нових тенденцій і технологій, розроблених і впроваджених у Японії або Європі, що можуть бути адаптовані для виробничого процесу конкретного підприємства. Це може мати істотне значення для реорганізації управлінського апарату підприємства, наприклад, в обов’язку персоналу, відповідального за дану діяльність, буде додатково включено проведення огляду й оцінки нової продукції і технологій, що з’являються на ринку, і розробка відповідних заходів для забезпечення їхнього впровадження в діяльність підприємства [9].

У практиці проведення екологічного аудиту доречно виділити наступні особливості: підтримка екологічного аудиту та реагування на його результати з боку керівництва підприємства, галузі, спеціально уповноважених органів управління навколишнім середовищем; незалежність функцій екологічного аудиту щодо перевірки діяльності у загальній та екологічній системах управління; незалежність аудитора у форму-

ванні команди; незалежність висновків екологічного аудиту; наявність процедур проведення аудиту, що гарантують його якість і конфіденційність тощо.

В Україні даний вид аудиту лише починає розвиватись. Базою для його впровадження та подальшого розвитку є ратифікація на державному рівні міжнародних стандартів екологічного менеджменту та аудиту серії ISO 14000 та прийняття Закону України „Про екологічний аудит”.

Висновки. Таким чином можна сказати, що екологічний аудит, будучи гнучким механізмом в умовах ринкової економіки, покликаний стати важливим інструментом реалізації конституційних прав громадян на безпечно довкілля та екологічну безпеку на рівні окремих підприємств, територій і держави в цілому.

Для покращення екологічної ситуації нашої держави необхідним є проведення комплексу законодавчих, соціально-економічних, технологічних та системно-контрольних заходів, основним серед яких є екологічний аудит. У зв'язку з цим, на нашу думку, доцільно активізувати роботу законодавчої та виконавчої гілок влади, залучивши до відповідних розробок вітчизняних екологічних аудиторів, які вже мають певний практичний досвід роботи у цій сфері, а також напрацювання передового світового досвіду.

Література

1. **Гончаренко Н. В.** Класифікація екологічного аудиту / Н. В. Гончаренко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 11(125). 2. **Донець О. В.** // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки» Том 19 (58), [Текст] – № 2 / О. В. Донець. – 2006. – С. 178 – 187. 3. **Заєць О. М.** Екологічний аудит в Україні / О. М. Заєць // Управління розвитком. – 2011. – № 2 (99). – С. 44 – 45. 4. **Закон України** «Про екологічний аудит» від 24.06.2004 р. № 1862-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1862-IV>. 5. **Купінець А.** Екологічний чинник у нормативно-правовому регулюванні міжнародної торгівлі [Текст] / А. Купінець, С. Харічков // Економіка України. – 2005, № 2. – С. 77 – 79. 6. **Максимів Л. І.** Порівняльний аналіз інструментів екологічного менеджменту / Л. І. Максимів // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.9. – С. 61 – 65. 7. **Мех Я.** Екологічний аудит: сутність і проблеми становлення / Я. Мех, Р. Кулик // Бухгалтерський облік і аудит, – 2010. – № 2. – С. 45 – 48. 8. **Семенов В. Ф.** Екологічний менеджмент: Навчальний посібник / В. Ф. Семенов, О. Л. Михайлик, Т. П. Галушкіна. – Київ, Центр навчальної літератури, 2004. – 516 с. 9. **Сагайдак Ю. А.** Проблеми та перспективи впровадження екологічного аудиту в Україні [Електронний ресурс] / Ю. А. Сагайдак, Т. Б. Харченко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2011. – № 30. – Режим доступу :

http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_30/Sagaidak.pdf. 10. **Серов Т. П.** Экологический аудит: Концептуальные и организационно-правовые основы / Т. П. Серов. – М.: Экзамен, 2000. – 760 с. 11. **Сидорчук В. Л.** Развитие экологического аудита в сфере природопользования и охраны окружающей среды: теория, методы и практика / В. Л. Сидорчук. – М.: НИИ-Природа, РЭФИА, 2002. – 458 с. 12. **Пелиньо Л. М.** Екологічний аудит як вагомий інструмент підвищення ефективності діяльності підприємств лісового сектора економіки в умовах конкурентного середовища / Л. М. Пелиньо // Науковий вісник. – 2007. – Вип. 17.2. – С. 54 – 59. 13. **Рибак В. В.** Інформаційне забезпечення екологічного аудиту територій / В. В. Рибак // Збірник матеріалів МНПК „Перший Всеукраїнський з'їзд екологів” [Електронний ресурс] http://eco.com.ua/sites/eco.com.ua/files/lib1/konf/1vze/zb_m/0041_zb_m_1VZE.pdf. 14. **Шевчук В. Я.** Екологічне управління: Підручник / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський. – К.: Либідь, 2004. – 432 с. 15. **ISO 19011:2002 Guidelines for quality and/or environmental managements systems auditing** // www.iso.org.

Бондар Ю. А. Впровадження екологічного аудиту в Україні

В даній статті обґрунтовано необхідність впровадження та розвитку екологічного аудиту в Україні, розглянуто сутність та передумови його виникнення. Проаналізовано класифікаційні ознаки екологічного аудиту відповідно до його ролі та функцій у системі управління навколишнім середовищем.

Ключові слова: екологічний аудит, стандарти, класифікація.

Бондарь Ю. А. Внедрение экологического аудита в Украине

В данной статье обоснована необходимость внедрения и развития экологического аудита в Украине, рассмотрены сущность и предпосылки его возникновения. Проанализированы классификационные признаки экологического аудита в соответствии с его ролью и функциями в системе управления окружающей средой.

Ключевые слова: экологический аудит, стандарты, классификация.

Bondar Ju. A. The Introduction of Environmental Auditing in Ukraine

In this article the necessity of development and implementation of environmental audit in Ukraine, considers the essence and preconditions of its occurrence. Analyzed classification attributes of ecological audit in accordance with its role and functions in the system of environmental management.

Key words: ecological audit, standards, classification.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2013
Прийнято до друку 20.02.2013